

А.І. Мішук

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ ГЕТЬМАНА П. СКОРОПАДСЬКОГО (КВІТЕНЬ-ГРУДЕНЬ 1918 р.)

Відродження державної самостійності України в період національно-демократичної революції 1917-1920 років спричинило ціле розмаїття форм державного управління. Однією з них став гетьманат Павла Скоропадського, під проводом якого постала національна держава 1918 року. Нетривалий (всього сім з половиною місяців) період існування гетьманату виявився надзвичайно плідним з огляду розбудови основних засад національної державності, він характеризується активізацією міжнародних зв'язків України.

Саме в добу Української Держави набуває розвитку повномасштабна зовнішньополітична служба України – невід'ємний атрибут суверенного існування й інструмент практичної реалізації завдань держави на міжнародній арені.

Серед пріоритетів зовнішньої політики гетьманату слід назвати три напрямки, що були запропоновані міністром закордонних справ Д.Дорошенком і підтримані П.Скоропадським. Вони передбачали встановлення дружніх відносин з країнами Четвертого союзу, розв'язання спірних територіальних проблем з сусідніми державами, а також налагодження відносин з Антантою.

Найбільшого значення і ваги набували відносини з державами австро-німецького блоку, з якими Україну пов'язувала успадкована від Центральної Ради УНР Брестська угода від 9 лютого 1918 року. Відносини з ними, зазначав голова Міністерства закордонних справ Української Держави Д.Дорошенко, були "основним питанням не тільки нашої закордонної політики, а питанням нашого існування як держави" [7, с.397]. Це не важко збагнути, якщо взяти до уваги 450-тисячний "союзницький" військовий контингент, командування якого займало по відношенню до суверенної України значно жорсткішу позицію, ніж офіційний Відень та Берлін. Дипломатичним представником Німеччини в Україні був барон Альфонс Мумм фон Шварценштайн, радником посольства – граф фон Берхен, військовим аташе - полковник Штольценберг та ін.[1, с.344]. За словами Д.Дорошенка, "німецька політика на Україні робилася грубими солдатськими руками і не тільки не вмiла нічого до себе приєднати, навпаки відштовхувала" [10, с.117].

Цікавим, на нашу думку, є погляд міністра уряду УНР Миколи Шаповала, який, зокрема, в своїх “Уривках із споминів” писав: “заклик німців на Україну стався через дві причини: психологічну підготовку всього українства до “німецької орієнтації”, яка впливала логічно з поведіння німців під час війни, і акцію більшовицької Росії проти України. Наслідки німецького перебування на Україні відомі: “гості” стали панами і захотіли все врядувати на свій смак” [16, с. 132].

Офіційна політика Берліна розглядала взаємини з Україною радше як тимчасову комбінацію й засіб забезпечення своєї держави сільськогосподарською сировиною. За влучним висловом українського політичного діяча В. Андрієвського, ставлення Німеччини до України мало на меті “зібрати якнайбільше хліба, цукру, скотини і всякого іншого добра, незалежно від блага якихось “класів” і навіть самої “самостійної держави” [2, с. 72].

Підтвердженням вищенаведених думок є конкретні факти проведення політики німців на Україні. Німецький посол в Україні А. Мумм, зазначав, що Скоропадський, “крайньо вороже настроєний до Австрії чи іншої держави, залишається прихильником Німеччини”. Наскільки точно він визначив “ширість” гетьмана, сказати не просто, але той факт, що П. Скоропадському випало грати роль прихильника й великого друга Німеччини, не викликає сумніву [8, 70].

Важливим досягненням зовнішньої політики гетьмана була поїздка до Берліна 4 вересня, де він вів переговори з кайзером, на яких вдалося досягти певних домовленостей: 1) Німеччина підтвердила свою підтримку самостійної Української Держави; 2) допомога у формуванні самостійної армії; 3) гетьман зобов'язався провести повну українізацію уряду; 4) дав згоду на проведення виборів до українського Сейму та його скликання до кінця 1918р.; 5) сторони обговорили українсько-польські стосунки, а також питання врегулювання українсько-російського кордону. В жовтні, коли стала явною поразка Німеччини у війні, під час переговорів було обіцяно залишити в Україні війська, досягнуто домовленості про контакти з Антантою [8, с. 71].

Ще з однією державою Четвертого союзу – Австро-Угорщиною дружніх відносин налагодити не вдалося. Особливо непокоїло український уряд те, що парламент Австро-Угорщини тривалий час не ратифікував Брестського мирного договору, що було зумовлено посиленням польських впливів, і австрійці шукали привід для невиконання таємної домовленості. Так, згідно з протоколом, підписаним 7 лютого 1918 року, Україна зобов'язувалася поставити

Австро-Угорщині значну частину продовольства, однак виконати це так і не вдалося. У зв'язку з цим австрійський уряд почав домагатися зміни ст.11 Брестського мирного договору, а саме: пересунення кордону на територію Холмщини і Підляшшя на користь майбутньої польської держави [5, с.52-53]. У відповідь український посол у Відні О.Яковлів направив австрійському міністру закордонних справ графу Буріану дві ноти протесту, що призвело до загострення відносин. З метою подолання кризи українська дипломатична місія у Відні на чолі з Олександром Яковлівим була викликана 27 червня 1918 року до Києва. Новим послом призначили В'ячеслава Липинського [14, с.67].

Тим часом становище українців на Холмщині і Підляшші було трагічне. Поляки, використовуючи те, що на Холмщині залишилися австрійські війська, робили все можливе, щоб посилити польський елемент.

На ім'я гетьмана та міністра закордонних справ Д.Дорошенка надходили численні прохання і звернення українських організацій на Холмщині про вирішення питання на користь України.

Переговори з послом Австро-Угорщини графом Й.Форгагеном були безрезультатними. Український уряд твердо стояв на позиції утримання Холмщини під своєю юрисдикцією. І коли у жовтні стало очевидним, що розпад імперії неминучий, 5 листопада Скоропадський звернувся до німецького командування в Києві для введення військ на територію Холмщини. Дорошенко навіть уклав з цього питання угоду. Однак події в Німеччині не дали змоги довести розпочату справу [10, с.119-120].

Важливим, як на нашу думку є проект угоди українського державного радника С. Гербелья з австрійським фельдмаршалом фон Бельцом в Одесі. Текст угоди був пересланий до Відня 1 червня австрійським послом у Києві графом Форгагеном. У першій частині угоди стверджувалося, що повноваження Генерального Уповноваженого України відносяться до всіх українських територій, де перебуває австрійська східна армія, тобто губерній: Херсонської, Подільської, Катеринославської, міст Одеси та Миколаєва. Згідно з цим документом Генеральний Уповноважений С. Гербель відповідав за свою діяльність перед Радою Міністрів у Києві і від неї отримав накази. Нарешті, він міг доповнити, змінити і відкликати розпорядження губернських старост, командирів і начальників міст [11, с.144-145].

Велику напругу викликала присутність в Україні архієпископа Вільгельма Габсбурга, якого планувалось поставити на місце Скоропадського, однак здійснити це так і не вдалося через об'єктивні обставини, що були зумовлені поразкою у війні та поступовим дробленням Австро-Угорської імперії [3, с.129].

Важливими і не менш драматичними за своїм змістом були переговори з Радянською Росією. Про прихід до влади Скоропадського у Кремль повідомили делегати “з’їзду хліборобів” із Курська. Протягом кількох днів тривали наради між В.Леніним і Г.Чичеріним, який у січні 1918 року заступив Л.Троцького на посаді наркома закордонних справ і підписав від імені Росії Брестський мир. 3 березня 1918 року Ленін і Чичерін дійшли висновку, що реальною владою в Україні є німці, а не уряд гетьмана, який вони розглядали як тимчасовий, і що вести переговори з питань, пов’язаних з Україною, слід з окупантами.

Попри те 17 травня Ленін підписав розпорядження про призначення Х.Раковського і Д.Мануїльського повноважними представниками РСФРР для ведення переговорів з урядом П.Скоропадського.

Переговори розпочалися 23 травня. Напередодні Х.Раковський провів прес-конференцію, де заявив, що російська делегація прибула для того, щоб ліквідувати всі непорозуміння між Українською Державою і РСФРР, що Радянська Росія має намір будувати добросусідські відносини з Україною, маючи на увазі ті економічні, соціальні та культурні питання, у розв’язанні яких зацікавлені обидві держави. “...Наш уряд рахується з фактом самовизначення українського народу, що входило раніше в нашу партійну програму, а згодом і в урядову, коли ми стали при владі, – сказав Х.Раковський. – ...Ми впевнено заявляємо, що радянська влада ніколи не буде перешкоджати самовизначенню українського народу” [15, с.59-60]. Подібна заява Раковського викликала певні надії. Однак українська громадськість сприймала її з пересторогою, вважаючи, цілком слушно, що у програмі більшовиків лозунг самовизначення мав не принциповий, а тактичний характер [14, с.67].

Було цілком очевидно, що Х.Раковському доведеться виявити неабиякий дипломатичний хист, аби за умов досить жорстких вказівок російського уряду добитись взаємоприйнятних рішень. Як засвідчив хід переговорів, Х.Раковський, в основному, виявляв добру волю й готовність до дипломатичного маневру, тоді як Д.Мануїльський зайняв пасивну позицію, передоручаючи, як правило, своєму колезі вести дискусії, бесіди з представниками преси тощо.

Втручання німців у мирні переговори затягувало досягнення угоди. Між тим, обставини змінювалися, і справа миру ускладнювалася. Українська делегація твердо стояла на ґрунті державності, прагнучи, щоб радянські війська залишили українську територію. Російська делегація була зацікавлена в тому, щоб Українська Держава не зміцнювалась, не мала чітко визначених кордонів. Спершу твердила, що Раднарком

визнав Українську Народну Республіку на чолі з Центральною Радою, а не Українську Державу на чолі з гетьманом, і тому вимагала, щоб гетьманський уряд звернувся до Російського Раднаркому з проханням визнати Україну самостійною суверенною державою, але українська делегація це рішуче відкинула. Росіяни раз по раз поновно висували вже вирішені питання, знову вимагали плебісциту на українській території під окупацією Червоної Армії [1, с.349].

Незважаючи на різні підходи сторін до більшості питань та численні затримки в роботі над текстом акта перемир'я, делегації все ж таки остаточно узгодили цей документ. 12 червня 1918 р. був підписаний договір, яким встановлювалися "тимчасові, але не зобов'язуючі для договору умови", чинні "на час ведення мирних переговорів". Цей тимчасовий договір складався з шести пунктів і містив домовленості про: 1) припинення "бойової акції"; 2) репатріацію громадян договірних сторін; 3) повернення рухомого складу залізниць; 4) встановлення консульських зв'язків; 5) взаємне сприяння через Червоний Хрест репатріації полонених з країн німецько-австрійського блоку; 6) визнання "можливого тимчасового товарообміну". Одночасно узгоджено нейтральну зону вздовж українсько-російського кордону. На основі цього договору Росія і Україна обмінялися консульськими представництвами, а бойові дії мали бути припинені на всіх фронтах на час ведення мирних переговорів [17, с.170]. На підставі цього договору Українська Держава заснувала генеральні консульства у Москві, Петрограді та консульства у містах, де скупчено проживали українці – в Курську, Тулі, Воронежі, Казані, Самарі та ін. Російська сторона відкрила генеральні консульства у Києві, Одесі, Харкові та консульства у Полтаві, Чернігові, Кам'янці-Подільському і Житомирі [12, с.74].

Гірше стояла справа стосовно кордонів. Особливо різкі суперечки викликало питання північних повітів Чернігівщини, західних і південно-західних повітів Курщини й Воронежчини, а також Донецького вугільного басейну [4, с.149].

22 червня затверджено компромісну формулу визначення кордону шляхом проведення опитування населення у спірних випадках під контролем спеціальних змішаних комісій за умови виведення зі спірних районів військ обох країн [12, с.74].

9 липня Х.Раковський і С.Шелухін підписали попередню угоду про поштово-телеграфний зв'язок України з Росією. Подальшого прогресу на переговорах не відчувалось протягом липня. С.Шелухін наприкінці місяця констатував: "Вже на початку мирних переговорів з російською

делегацією виникли сумніви, чи дійсно більшовикам з їх цілями і способами ведення війни і взагалі з їх партійним завданням потрібен мир з Україною” [15, с.65-66].

У вересні переговори відновились, однак виникли проблеми у зв'язку з офіційним визнанням Україною Донської Республіки. 10 вересня Х.Раковський оголосив заяву з осудом дій української сторони, звинуватив її у намаганні переглянути Брестський договір. Не менш гострою була проблема відносин України і Криму, особливо у зв'язку з перспективою їх об'єднання.

Страйки у промисловості, селянські виступи в Україні, які розпалювалися радянською агентурою, і очевидна поразка у війні центральних держав робили неминучим втрату гетьманом влади [15, с.68-70].

Тоді ж були відновлені контакти з українськими опозиційними силами. Д.Дорошенко писав: “Радянський уряд, який через своїх представників – Раковського і Мануїльського – був у змові з керівниками Українського національного союзу, і, знаючи, що вони готують повстання проти гетьмана, фактично зірвав переговори про мир і перебував у стані бойової готовності. З жовтня місяця він почав діяльно готуватися до збройного наступу на Україну” [7, с.403-404].

Не менш драматично вирішувалася доля Чорноморського флоту, основу якого становили 35 нових кораблів. Особливо це стосувалось тої частини, що вирушила до Новоросійська. Однак 11 травня генерал-фельдмаршал Ейхгорн в ультимативній формі зажадав від Радянської Росії повернути кораблі до Севастополя. Вимоги були законними згідно з Брестським договором. Урядові РСФРР не залишалось нічого іншого як повернути кораблі. Таким чином, Скоропадському не без допомоги німців вдалося оформити власний флот і зміцнити становище України на Чорному морі [14, с.66].

З середини жовтня особливої актуальності для гетьманського уряду набули відносини з країнами Антанти. Це було зв'язано із занепадом держав Четвертого союзу і неминучою перспективою їх поразки у світовій війні. Тоді ж австрійський уряд через свого представника в Києві Е.Форстенберга заявив гетьману, що не має нічого проти контакту України з державами Антанти. Подібну позицію висловив і німецький уряд під час перебування наприкінці жовтня в Берліні Д.Дорошенка, який прямував до Швейцарії, щоб там провести переговори з представниками Антанти. Міністр закордонних справ Німеччини Зольф заявив тоді, що “Німеччина не має нічого проти, щоб Україна сама шукала собі порятунку перед непереможною Антантою, бо тепер Німеччина допомогти Україні не може” [10, с.120].

Держави Антанти у ставленні до України керувалися відомою декларацією В.Вільсона, яка наголошувала на відновленні єдиної та неподільної Росії, де не було місця для нових незалежних національних держав. Вбачаючи у відновленні колишньої Російської імперії можливість утриматись при владі, П.Скоропадський 14 листопада видав грамоту, в якій говорилось “Серед решти частин многотраждальної Росії на долю України випала, порівнюючи, більш щаслива доля ... їй першій належить виступити в справі утворення Всеросійської федерації, якої кінцевою метою буде відновлення великої Росії” [9, с.71-72]. Павло Христюк, оцінюючи грамоту П.Скоропадського, зазначає: “...Останньою своєю грамотою він ліквідував і другу частину революційних здобутків – українську державність, проголошуючи федерацію України з Московщиною як перехідний ступінь до кінцевої мети – відновлення Великої Росії [4, с.152]. Децю інакше інтерпретує грамоту П.Скоропадського Д.Дорошенко. На його думку, цей акт “мав на меті рятувати – в буквальному розумінні цього слова – від руїни й загибелі Українську землю... Цим актом він надіявся обеззброїти Антантау й знейтралізувати впливи прихильників російської антибільшовицької орієнтації на Україні ,які були численні й активні” [6, с.416-417]. Це значно посилило позиції гетьманського уряду на переговорах в Яссах з Антантаю, які розпочалися 16 листопада 1918 р. і на яких було проголошено, що “тільки негайний прихід Антанти може запобігти зростанню антисоціальних елементів, які занурять колишню імперію у вир хаосу та анархії” [13, с.74]. Грамота П.Скоропадського викликала роздратування Мілюкова – представника російських монархістів, який заявив: “Скоропадський мав сміливість диктувати цілій імперії яку форму державної структури вона має мати”. На його думку, грамота створювала загрозливу ситуацію через пропонування федерації, яка могла сподобатись Антанти, у той час як білогвардійці прагнули до єдиної і неділимої Росії [1, с.366].

У Парижі докладно вивчили українську ситуацію і незважаючи на всі заходи ворогів та опонентів гетьмана, французький військовий аташе Енно в радіограмі від 22 листопада 1918 р., тобто вже після вибуху повстання, визнав уряд гетьмана та обіцяв підтримку Антанти. Таким чином Антанта вперше не тільки визнала “де факто” Українську Державу, але й мала намір допомогти гетьману [1, с.367-369]. Однак часу вже не було.

Виходячи з вищенаведених фактів, можна з упевненістю сказати, що зовнішньополітична діяльність Української Держави П.Скоропадського була досить плідною. Успіхів вдалося досягти передусім у розв'язанні територіальних проблем, встановленні дружніх відносин з країнами Четвертого союзу, а також налагодженні відносин з Антантаю.

1. Верига В. Визвольні змагання в Україні 1914-23 рр. У 2-х т. Т.1. — Львів, 1998. — С.343-369.
2. Гайдунів Л.Ф., Веренєєв Д.В. Служба повного профілю (Розбудова зовнішньополітичної служби Української Держави Павла Скоропадського) // Політика і час. — 1998. № 6. — С.71-78.
3. Грицак Я.І. Нариси історії України. Формування модерної української нації XIX-XX ст. — К.: 1996. — С.127-134.
4. Гунчак Т. Україна. Перша половина XX ст. Нариси політичної історії. — К., 1993. — С.149-152.
5. Держалок М. Берестейський мир і Україна (1918р.) // Пам'ять століть. — 1998. — № 1. — С.40-57.
6. Дорошенко Д. Історія України 1914-1920. — Т.2. — Мюнхен, 1969. — С.416-417.
7. Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє минуле: (1914-1920): В 4-х ч. — 2-е вид. — Мюнхен, 1969. — С.397-403.
8. Історія України: Нове бачення. У 2-х т. — Т. 2. — К., 1996. — С.66-72.
9. Кульчицький С.В. Українська Держава часів гетьманщини. // Український історичний журнал. — 1992. — № 7-8. — С.60-79.
10. Лупандін О. Д. Дорошенко — міністр закордонних справ Української держави 1918р. // Український історичний журнал. — 1998. — № 2. — С.115-127.
11. Нагаєвський Ісидор. Історія Української держави XX століття. — К., 1993. — С.144-145.
12. Піскун В. Одне писали, інше тримали на думці. Мирні переговори між Українською державою та РСФРР 1918 року // Політика і час. — 1994. — №2. — С.72-77.
13. Покровина І., Хорошилова Ю. Місія, приречена на невдачу: (Українсько-британські відносини за часів правління Скоропадського та Директорії) // Політика і час. — 1995. — № 5. — С.73-78.
14. Проданюк Ф. Дипломатія держави гетьмана Скоропадського // Політика і час. — 1993. — № 5 — С. 62-69.
15. Станчев М. "Миру більшовикам не потрібно" (Україно-російські переговори 1918 р.) // Пам'ять століть. — 1998. — № 1. — С.58-72.
16. Шаповал М. Гетьманщина і Директорія (уривки із споминів) // Вітчизна. — 1995. — № 11-12. — с. 132-141.
17. Юрченко О. Українсько-російські стосунки після 1917 р. в правовому аспекті. — Мюнхен: Український Вільний Університет, 1971. — С. 169-171.

Mishchuk A.

MAIN DIRECTIONS OF EXTERNAL POLICY OF UKRAINIAN STATE HEADED BY HETMAN P.SKOROPADSKYY.

The article deals with main directions of productive external political activity of Ukrainian state headed by P. Skoropadskyy (April-December 1918). Success was achieved in the solution of territorial problems and in the establishment of friendly relations with the countries of the Fourth Union and Antanta.